

ПРОПОЗИЦІЇ
до проєкту Цивільного кодексу України
(реєстр. № 15150 від 09.04.2026)

Як вбачається з пояснювальної записки, метою проєкту Цивільного кодексу України (далі – законопроект) є рекодифікація та системне оновлення приватного (цивільного) права України шляхом ухвалення нового Цивільного кодексу України як цілісного, внутрішньо узгодженого та ефективного кодифікованого акта.

За результатами опрацювання зазначаємо таке.

1. Згідно із Законом України “Про санкції” (частина перша статті 1) з метою захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, протидії терористичній діяльності, а також запобігання порушенню, відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів громадян України, суспільства та держави можуть застосовуватися спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції).

Відповідно до судової практики з початку широкомасштабного вторгнення РФ на територію України зросла кількість вчинених правочинів відчуження активів осіб (власників майна), до яких застосовано санкції у вигляді блокування таких активів (тимчасове позбавлення права особи користуватися та розпоряджатися належним їй майном), з метою виведення відповідного майна з під дії санкцій.

Вказане безумовно порушує публічний порядок, встановлений санкційним законодавством, завдає шкоди національній безпеці, суверенітету і територіальній цілісності України, порушує інтереси суспільства та держави, завдає майнових втрат, створює перешкоди для сталого економічного розвитку України.

Вочевидь, маючи на меті дотримання публічного порядку, основоположних засад держави та недопущення дій учасників цивільних відносин всупереч інтересам держави і суспільства, його моральним засадам, законодавцем передбачено відповідну норму частини третьої статті 228 Цивільного кодексу України (далі – ЦК), якою впроваджено дієвий механізм захисту інтересів держави у вигляді конфіскації набутого майна за умови вчинення правочинів, укладених з метою, завідомо суперечною інтересам держави і суспільства. Це в свою чергу можна розцінювати як інші заходи захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, її економічної самостійності, прав, свобод та законних інтересів громадян України, суспільства та держави в розумінні частини третьої статті 1 Закону України “Про санкції”.

Відповідно до частини третьої статті 228 в діючій редакції ЦК, у разі недодержання вимоги щодо відповідності правочину інтересам держави і суспільства, його моральним засадам такий правочин може бути визнаний недійсним. Якщо визнаний судом недійсний правочин було вчинено з метою, що завідомо суперечить інтересам держави і суспільства, то при наявності умислу у обох сторін - в разі виконання правочину обома сторонами - в дохід держави за рішенням суду стягується все одержане ними за угодою, а в разі виконання

правочину однією стороною з іншої сторони за рішенням суду стягується в дохід держави все одержане нею і все належне - з неї першій стороні на відшкодування одержаного.

Однак зазначена норма (або ж інша тотожна за змістом та предметом правового регулювання) в тексті законопроєкту відсутня.

Можливість безкарного виведення майна підсанкційних осіб з-під встановлених обмежень (санкцій) шляхом відчуження його на користь третьої особи з метою неможливості держави Україна звернути стягнення на таке майно (в т.ч. у рахунок погашення збитків, внаслідок нападу країни-агресора) не лише порушує санкційне законодавство, а в цілому ставить під сумнів дієвість такого механізму, як застосування санкцій, підриває суспільну довіру до держави, завдає майнових втрат державі та її населенню, створює перешкоди для сталого економічного розвитку за рахунок таких активів.

Спроможність звернення в дохід держави за рішенням суду таких активів та їх подальша реалізація за ринковими цінами або ж ефективне управління активами для отримання від них прибутків може сприяти як забезпеченню обороноздатності України, так і її післявоєнному відновленню.

За Основним Законом України конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом (частина шоста статті 41).

У Рішенні від 22.06.2022 № 5-р(II)/2022 Конституційний Суд України зазначив, що “<...> Україна ставить за мету набуття повноправного членства в Європейському Союзі, послідовно втілюючи відповідні конституційні цінності в законодавство з урахуванням того, що Європейський Союз заснований на “цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та додержання людських прав <...>”, а також на тому, що “ці цінності є загальними для держав-членів” <...>” (абзац другий пункту 6 мотивувальної частини).

Приписи статті 41 Конституції України корелюються (є співвідносними) з відповідними приписами Конвенції про захист прав людини та основних свобод (далі – Конвенція), якою державам-учасникам дозволено за допомогою національного закону використовувати певні регулюючі механізми користування об'єктами права власності відповідно до суспільних потреб, внутрішньої соціальної та економічної політики (абзац п'ятий підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 12.02.2002 № 1-7/2002).

Згідно зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном; ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше, ніж в інтересах суспільства і на умовах, визначених законом і загальними принципами міжнародного права (абзац перший); проте ці приписи жодним чином не обмежують права держави вводити

в дію такі закони, які вона вважає потрібними, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів... (абзац другий).

Також слід відзначити, що окрім частини третьої статті 228 ЦК наразі в законодавстві України відсутні дієві альтернативні процедури для стягнення в дохід держави майна, отриманого за угодами, спрямованими на виведення активів з під дії санкцій. Так, діяння щодо обходу санкцій на сьогодні залишаються не криміналізованими. Поряд із цим слід зважати, що правочини, спрямовані на обхід санкцій, можуть вчинятись також за кордоном. В такому разі, навіть у випадку криміналізації діянь щодо обходу санкцій, передбачені Кримінальним кодексом України покарання у вигляді конфіскації майна (стаття 59) та спеціальної конфіскації (стаття 96-1), не зможуть у повній мірі замінити собою механізм, передбачений частиною третьою статті 228 ЦК, що обумовлюється практичною недоступністю доказів для кримінального (але не для цивільного) судочинства в іноземних юрисдикціях, а також обмеженістю міжнародного співробітництва з огляду на те, що значна кількість іноземних держав може оцінювати відповідний злочин щодо обходу санкцій як “політичний” (з аналогією із статтею 2 Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах, статтею 3 Статуту Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол) та відмовляти у належному сприянні в його розслідуванні.

Таким чином, з метою адаптації, уніфікації та гармонізації національного законодавства України з актами Європейського Союзу як складовими процесу євроінтеграції України, а також враховуючи наведені положення Конституції України, юридичні позиції Конституційного Суду України, норми Конвенції, вважаємо за доцільне залишити у проєкті нового Цивільного кодексу України приписи, що містяться у чинній частині третій статті 228 ЦК.

2. Законопроект містить низку приписів з питань реалізації окремих прав військовослужбовців та діяльності військових формувань, згідно з якими:

– **відомості про державну реєстрацію, осідок (місцезнаходження) та припинення військових частин**, установ, організацій, органів військового управління Збройних Сил України, інших створених відповідно до закону військових формувань, юридичних осіб оборонно-промислового комплексу, **що становлять інформацію з обмеженим доступом, не підлягають оприлюдненню у загальнодоступних відомостях публічних електронних реєстрів** (зокрема як відкриті дані) (частина шоста статті 99, частина друга статті 103, частина шоста статті 116 нового Цивільного кодексу України);

– **довіреність, заповіт військовослужбовця**, а в пунктах постійної або тимчасової дислокації військової частини, з’єднання, установи, військово-навчального закладу, в яких немає нотаріуса або органу, що вчиняє нотаріальні дії, також довіреність, заповіт працівника, члена його сім’ї і члена сім’ї військовослужбовця **може посвідчити командир (начальник) відповідних військової частини, з’єднання, установи, військово-навчального закладу**

(абзац другий частини третьої статті 262, частина четверта статті 1748 нового Цивільного кодексу України);

– **перебіг позовної давності є зупиненим, якщо під час дії особливого періоду позивач або відповідач проходить військову службу у Збройних Силах України або в інших створених відповідно до закону військових формуваннях** (стаття 280 нового Цивільного кодексу України).

Відповідно до статті 1 Закону України “Про Службу безпеки України” СБУ є державним органом спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України.

Систему СБУ складають Центральне управління Служби безпеки України, підпорядковані йому регіональні органи, органи військової контррозвідки, військові формування, а також навчальні, науково-дослідні та інші заклади СБУ (частина перша статті 9 Закону України “Про Службу безпеки України”).

З огляду на викладене з метою поширення дії вищевказаних положень законопроекту на Службу безпеки України з урахуванням її законодавчо визначеного статусу пропонуємо:

- частину шосту статті 99, частину другу статті 103, частину шосту статті 116 нового Цивільного кодексу України після слів “військових частин, установ, організацій, органів військового управління Збройних Сил України, інших створених відповідно до закону військових формувань,” доповнити словами **“органів, підрозділів, закладів, установ, підприємств, організацій державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями,”**;

- пункт четвертий частини першої статті 280 нового Цивільного кодексу України після слів “військову службу у Збройних Силах України або в інших створених відповідно до закону військових формуваннях” доповнити словами **“державних органах спеціального призначення з правоохоронними функціями”**;

- абзац другий частини третьої статті 262 нового Цивільного кодексу України після слів “в пунктах постійної або тимчасової дислокації військової частини” та “командир (начальник) відповідних військової частини” доповнити словами **“органу, підрозділу, закладу”**;

- частину четверту статті 1748 нового Цивільного кодексу України після слів “в пунктах дислокації військових частин” та “командиром (начальником) таких частини” доповнити словами **“органу, підрозділу, закладу”**.

Також, на нашу думку, вбачається необхідним привести формулювання “військово-навчальний заклад” (абзац другий частини другої статті 262, частина четверта статті 1748 нового Цивільного кодексу України) у відповідність до термінології законодавства у сфері спеціалізованої освіти військового спрямування (в т.ч. Законів України “Про освіту”, “Про військовий обов’язок і військову службу”, “Про наукову і науково-технічну діяльність”).

3. Разом з тим повідомляємо про слушність зауважень, висловлених Головним науково-експертним управлінням Апарату Верховної Ради України до законопроекту реєстр. № 15150 (висновок від 22.04.2026 № 16/03-2026/90388) та аналогічних проєктів Закону України “Про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв’язку із оновленням (рекодифікацією) положень книги другої” реєстр. № 14057 від 21.09.2025 (висновок від 02.10.2025 № 16/03-2025/227357), Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) реєстр. № 14394 від 22.01.2026 (висновок від 16.02.2026 № 16/03-2026/33452), Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) реєстр. № 14394-1 від 06.02.2026 (висновок від 27.02.2026 № 16/03-2026/43214), Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) реєстр. № 14394-2 від 06.02.2026 (висновок від 13.03.2026 № 16/03-2026/54964).

З урахуванням згаданих зауважень ГНЕУ Апарату Верховної Ради України зазначимо про:

- неузгодженість абзацу шостого частини третьої статті 318 нового Цивільного кодексу України (абзац третій частини третьої статті 294-3 книги другої Цивільного кодексу України в редакції законопроекту № 14057 від 21.09.2025) із Законом України “Про захист персональних даних” та Кримінальним процесуальним кодексом України.

Згідно із абзацом шостим частини третьої статті 318 нового Цивільного кодексу України фіксація та використання зображення, голосу фізичної особи таємно, зокрема з метою їх оприлюднення, без згоди фізичної особи можливі лише у випадках, визначених законом, та *“в інтересах національної безпеки, для запобігання кримінальним правопорушенням, в інтересах правосуддя, а також за необхідності захисту прав зазначеної фізичної особи та інших осіб”*.

Однак редакція згаданої норми не повною мірою узгоджуватиметься з приписами Закону України “Про захист персональних даних”, у частині другій статті 14 якого передбачено, що поширення персональних даних без згоди суб’єкта персональних даних або уповноваженої ним особи дозволяється у випадках, визначених законом, і лише (якщо це необхідно) *в інтересах національної безпеки, економічного добробуту, прав людини та для проведення Всеукраїнського перепису населення*, та приписами статей 248, 260 Кримінального процесуального кодексу України, згідно з якими такий вид негласних слідчих (розшукових) дій, як аудіоконтроль особи, проводиться виключно у кримінальному провадженні щодо *тяжких або особливо тяжких злочинів* за рішенням слідчого, прокурора, а у випадках, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України, – слідчого судді за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором;

- невизначеність у частині четвертій статті 336 та частині четвертій статті 353 нового Цивільного кодексу України (частина четверта статті 306-3 та частина четверта статті 315-10 книги другої Цивільного кодексу України в редакції законопроекту

№ 14057 від 21.09.2025) терміна “інструменти кібергігієни”, що може ускладнити реалізацію відповідних приписів.

Так, у згаданих нормах йдеться про право фізичної та юридичної особи на захист свого цифрового особистого простору (цифрової приватності), зокрема, через застосування засобів антивірусного програмного забезпечення, шифрування, “інструментів кібергігієни” та інших засобів кіберзахисту.